

Олександра ХАРКОВЕЦЬ

Історія археологічного дослідження енеолітичних пам'яток Острожчини

Оскільки писемність з'явилася близько п'яти тис. років тому, а історія людства нараховує близько п'яти млн. років, то надзвичайно цінною є інформація, яку дають нам матеріальні пам'ятки, виявлені археологами під час розкопок. Саме ці речі становлять комплекс речових джерел про дописемну історію людства.

Перша писемна згадка про Острог датується 1100 р. [7, С. 324], однак, археологічні знахідки свідчать, що окремі ділянки району безперервно були заселені ще з енеоліту [11, С. 5]. Тому вивчення даного періоду давньої історії краю є важливим для розробки наукових концепцій, пов'язаних з етногенезом в даному регіоні.

Кожен куточок нашої планети має свою історію вивчення, відрізняється різним станом дослідження. Оскільки цілеспрямованих археологічних досліджень на території Острожчини практично не велося, то сформуванню цілісної картини про район в найдавніший період практично не можливо. Переважна більшість енеолітичних пам'яток була виявлена просто випадково [8, С. 28]: чи то внаслідок проведення ремонтно-будівельних робіт; чи то внаслідок археологічних розкопок, які не мали на меті дослідження енеоліту (як це було в 1957 році під час розкопок І. В. Бондара в Острозі, коли археолог виявив поселення періоду пізнього феодалізму) [1, С. 1].

Археологічне вивчення краю розпочалося відносно пізно, характеризувалося здійсненням невеликих розкопів; більш грандіозні дослідження були проведені в другій половині минулого століття. Вони проводилися в основному співробітниками Львівського музею [3, С. 44].

Цілеспрямоване дослідження регіону почалося на рубежі XIX-XX ст, однак вони мали епізодичний характер та ще й досі результати більшості з них залишаються невідомими.

Загалом дослідження енеолітичних пам'яток відбувалося в кілька етапів, що дало змогу виділити наступні періоди в історії дослідження енеоліту краю:

1. Довоєнний період (до 1939 р.) характеризується проведенням регулярних розкопок в основному польськими археологами. Варто відзначити дослідницьку діяльність відомого польського вченого Яна Юзефа Фітцке, який в 1930-х роках разом з директором Луцької публічної бібліотеки прибув до Острога, де вони взяли участь в організації наукової діяльності Острозького музею [2, С. 234]. В 1939 р. він провів розвідку-

розкоп в с. Кутянка (Ляхів), де виявив предмети культури кулястих амфор (далі ККА). Шість з виявлених ним посудин зберігаються в Луцькому краєзнавчому музеї. В 1930 р. дослідження біля с. Стадники проводив інший польський археолог Я. Гофман.

Відзначаючи доробок польських та українських археологів 1920-1930-х рр., слід наголосити, що багато виявлених ними матеріалів потрапили до Державного археологічного музею у Варшаві (ДМА-Варшава), де зберігаються й донині. Однак позитивним моментом було те, що відбулося значне накопичення матеріалів та включення їх в науковий обіг.

Крім вище зазначених дослідників, цей період ознаменувався роботою О. Цинкаловського, який в 30-х р. ХХ ст. виявив пам'ятки ККА біля сіл Межирич та Новомалин [13, С. 77]. Крім того, він підтримував дружні стосунки з С. Крушельницькою, В. Ауліхом, І. Свешніковим, які теж брали безпосередню участь у вивченні краю.

Саме в цей час біля с. Межирич Р. Туркевич дослідив поховання в кам'яній скрині, де виявив кулясту амфору [14, С. 44]. Дослідники вперше звернули увагу на міжкультурні зв'язки між племенами землеробів енеоліту. Однак Друга світова війна перервала ці дослідження.

2. Дослідження післявоєнних років (кін. 1940-х -1980-і рр.); відбувається інтенсифікація робіт, перерваних війною.

Успіхові досліджень на даному етапі сприяло те, що у лютому 1940 р. було створено Львівський відділ Інституту археології АН УРСР, що став основним науковим осередком по вивченню найдавнішої історії західного регіону України [15, С. 5]. Це стало початком численних археологічних експедицій, основною метою яких було проведення широкого систематичного дослідження.

Актуальними проблемами вивчення енеоліту в цей час були походження та історична доля археологічних культур. Саме ці питання стали стрижнем досліджень для багатьох археологів, зокрема, для Ю. Захарука та М. Пелещишина, С. Березанської, В. Цигилика. В 1958 р. С. Березанська провела археологічну розвідку в с. Кургани, де виявила культурний шар Вербковіце-Костянець [4, С. 45]; двома роками пізніше тут працювали М. Пелещишин та В. Цигилик; в 1959 р. Ю. Захарук керував розкопками в с. Могиляни. Серед всіх вище перерахованих дослідників варто окремо відзначити М. Пелещишина, який присвятив вивченню Острожчини не один рік. Працював він і в с. Хорів, де виявив поселення Трипільської культури (далі – ТК) [5, С. 335-336].

Найбільшим, безсумнівно, є внесок І. Свешнікова [10, С. 34], автора численних наукових праць та публікацій. Саме його роботи є одним із основних джерел до вивчення енеоліту Острожчини.

Історія археологічного дослідження енеолітичних пам'яток Острозьчини

Загальний стан археологічного дослідження краю значно покращився.

Свій внесок в дослідження найдавнішого періоду в історії краю зробили і власне жителі Острога, працівники Острозького краєзнавчого музею, а з 1981 р. історико-культурного заповідника [16, С. 3]. О. Бондарчук, завідувач відділом охорони пам'яток ОДКЗ та О. Романчук в 1983 р. провели розвідку-розкоп в долині р. Вілія, де виявили енеолітичні пам'ятки.

3. Дослідження сучасного етапу (1990-і рр. до сьогодні). На даному етапі, особливо останніми роками, під впливом антропогенного фактора (сільськогосподарські та будівельні роботи) різко скорочується кількість пам'яток придатних для дослідження. Особливо небезпечним даний процес є в низинних районах, де шар гумусу та підгрунтя, що містить рештки поселень та поховань давніх епох, порівняно тонкий. Все це веде до скорочення джерельної бази, адже матеріали знищуються. Проте, не дивлячись на це, інтенсивні археологічні роботи в регіоні не ведуться. Тому основна увага приділяється проведенню археологічних розвідок. Слід відзначити дослідницьку діяльність науковців О. Бондарчука, О. Позіховського, Г. Охріменка; саме їм належить визначна роль в дослідженні енеоліту Острозьчини. Вони й на даний момент продовжують плідно працювати в цій галузі, систематизуючи та аналізуючи здобуті матеріали та виявляючи нові.

З вивченням даного періоду пов'язано дуже багато проблем. По-перше, багато матеріалів знаходяться в фондах, вони не публікуються, тому не доступні для широкого кола науковців. По-друге, гальмує розвиток досліджень фінансова проблема. В зв'язку з відчутним дефіцитом грошових коштів дослідження практично не проводяться. Саме через це нагальною проблемою є публікація та популяризація уже наявних у фондах матеріалів.

З усього сказаного вище можна зробити висновок, що вивченню енеоліту району в різні часи приділялася певна кількість уваги, але загалом даний період можна вважати недостатньо вивченим, адже ефективному вивченню заважає цілий ряд проблем.

Пам'яток енеоліту на території району відносно невелика кількість. В основному це поселення та поховання ТК, ККА, Волино-Люблінської культури (ВЛК) [12, С. 22]; трапляються і випадкові знахідки [6, С. 56-64]. Інформація про дані пам'ятки є неповною, обмежується короткими повідомленнями. Повноцінно дослідженими є хорівські пам'ятки Трипільля та поховання ККА в с. Межиріч, м. Острог та ґрунтовий могильник ВЛК із знахідками ТК та ККА в урочищі Земан біля Острога [9, С. 23].

*Історія музейництва, пам'яткоохоронної справи,
краєзнавства і туризму в Острозі та на Волині*

Література

1. Бондар І. В. Звід археологічних розкопок 1957-1958 рр., – К., 1958.
2. Археологічна спадщина Яна Фіцке / За заг. ред. Г. В. Охріменко/- Луцьк: Вол. обл. друкарня, 2005р.
3. Археологічні дослідження Львівського університету. – Вип. 4 / За ред. М. Пелещишина. – Львів, 2000.
4. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині Кам'яного віку / Під ред. О. М. Черниш. – К.: Наук. Думка, 1981.
5. Археологические открытия 1974 г. – М.: Наука, 1982.
6. Археологічні пам'ятки Української РСР: Короткий список / Під ред. Д. Я. Телетіна. – К.: Наук. Думка, 1966.
7. Історія міст і сіл УРСР: Ровенська область. – К., 1973.
8. Матеріали I-III науково-краєзнавчих конференцій Острог на порозі 900-річчя (1990-1992). – Острог, 1992.
9. Наукові записки Рівненського краєзнавчого музею. Вип. 4. – Рівне, 2006.
10. Постаті української археології. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Вип. 7. – Львів, 1998.
11. Равчук Г., Ткач О. Острог: краєзнавчий нарис. – Львів: Каменяр, 1987.
12. Свешніков І. К. Підсумки дослідження культур бронзової доби Прикарпаття і Західного Поділля. – Львів, 1953.
13. Свешніков І. К., Ніколаєнко Ю. М. Довідник з археології України: Ровенська область. – К.: Наук. Думка, 1982.
14. Свешников И. К. Культура Шаровидних Амфор // Свод археологических источников. – Вып. В 1-27. – М.: Наука, 1983.
15. Терський С. З історії дослідження Волинського краю Археологічною експедицією Львівського історичного музею (1957-2000) // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Вип. 8. Давнє населення Заходу України: екологія, історія, культура. – Львів: Інст. україноз. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002.
16. Хведась А. О. Острозький державний історико-культурний заповідник: Путівник. – Львів: Каменяр, 1985.